

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE KENTLEŞME OLGUSU VE MUĞLA ÖRNEĞİ

Nasır NİRAY*

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde toplayıcı hayat tarzından toprağı işlemeyi öğrenen insan haline gelen insanoğlu kendisini bulunduğu coğrafyaya uygun olarak geliştirmiş ve uzmanlaşma ve işbölümüne yönelik olarak yine bulunduğu ortama uyum sağlamıştır. Bu sürecin ilerlemesi ile geçen süreçte çevresel faktörler yerleşim alanlarının uygunluğuna paralel düzenlenmiş ve ilk yerleşik hayat oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde meydana gelen ilk kentsel hareketler içinde bulunan toplulukların ekonomik, siyasal ve sosyal işbirliklerinin oluşmasını sağlamış ve beraberinde ilk örgütsel yapıları ortaya çıkarmıştır.

Bu örgütleniş biçimleri toplumların yaşadığı çevreyi düzenlemesi ile birlikte ilk kentlerin doğmasını sağlamıştır. Batı medeniyetlerinde ortaya çıkan sermaye birikimi yine beraberinde ilk kentleşme olgusunu ortaya çıkarmış ve büyük nüfus kitlelerini içerisinde barındırır hale getirmiştir. Cumhuriyet sonrası oluşturulmaya çalışılan yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik alt yapı hazırlıkları da bu kentsel hareketliliğe uyum çabalarını beraberinde getirmiştir. 1950'li yıllara kadar belirli bir alt yapı hazırlığını sağlanan Türkiye'de 1950 sonrasında her alanda meydana gelen değişim ve gelişim hareketleri kent yaşamını ve uygulanan politikaları da farklılaştırmıştır.

Bu süreç sonunda ortaya çıkan kurumsal veya örgütsel yapıların yanı sıra kentleşme sürecinde yaşanan gelişmeler, bu gelişimlerin ortaya çıkardığı yeni yapılanmalar ele alınarak yine bunun küçük bir örneklemini olarak Muğla ilinin tarihsel süreç içinde ülkemizde kentleşme alanında meydana gelen bu değişim hareketleriyle ne derece uyumlu yada ne derece farklı olduğu Muğla'nın kentsel dokusunun anlatılması bakımından son derece önemlidir.

ABSTRACT

Throughout the history the human beings, changing from a gathering life style to grubbing the soil, have developed themselves suitable to the their geographical location and adapted to their environment with specialization and division of labor. During this process, the environmental factors were arranged in line with the suitability of located areas and then the first examples of a settled life were formed. Also, in this period the initial urban movements provided economic, political and social cooperation of their wider societies and thus they extracted the first organizational structures.

These organizational forms supplied the initial examples of urbans as the communities arranged their environment. And, capital accumulation of the Western civilizations exposed the first notion of urbanization and lodged bigger populations inside these settlements. After the Republican period, these actions towards a modern political, social and economic infrastructure accommodated new efforts suitable to these urban movements. Until the 1950's the infrastructure of Turkey was established to some extent. However, after this period the new change and development movements, taking place almost in every facet of social life, forced the urban life and implemented policies to become different.

The new institutional and organizational structures, as a result of these processes, together with the developments occurring during the urbanization process are discussed in this article. In similar vein, how same or different is the place of city of Muğla from the other change efforts during the urbanization process of Turkey is articulated. This process is also very important to expose the urban texture of the city of Muğla from the perspectives of above mentioned issues.

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan sanayileşme hamleleri ve batı ülkelerinde yavaş yavaş ortaya çıkan kent ve kente ait formlar batının bugünkü halini almasında önemli bir yer tutmuştur. Az gelişmiş ülkelerinde bu sürece ayak uydurma çabaları sanayileşme sürecini tamamlayamamalarına ya da bu süreci yavaş yavaş yaşamalarına sebep olmuştur.

Benzer bir süreci yaşayan Türkiye’de ise kent ve kente ait formlara dönük yaklaşımlar son 50 yılda ivme kazanmıştır. Ancak ortaya çıkan bu ivme batılı ülkelerin yaşadığı süreçten farklılık sergilemiştir. Tarihsel bir süreç içinde uluslararası geçiş yolları üzerinde bulunan ülkemiz gerek kendine has toplumsal ve kültürel özellikleri gerekse sermaye birikimi açısından yaşanan sıkıntıların batı ülkelerinden farklı olması sebebiyle bu farklılığı ortaya koyar.

Konumuzun geniş olması ve çok yönlü boyutlu olması bakımından tarihsel süreçte kent ve kente ait formların ortaya konması ve beraberinde bunun bir örneği olarak Muğla’nın tarihsel ve mekansal incelemeleri ve yapısal özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Konunun bütünsellik açısından verilmesi ve istatistiki verilerin incelenmesi de çalışmamızın daha somut göstergelere dayanması açısından son derece önemlidir.

Kent Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kent ile ilgili tanımlamalar ve açıklamalar birbirinden farklı ölçütler ve kriterler sergilemektedir. Bu ölçüt ve kriterleri sınıflandıracak olursak karşımıza yönetsel sınır, nüfus, ekonomik, ve sosyolojik olarak sıralanabilir.

Kent ile ilgili yönetsel tanımlamayı verecek olursak genellikle belediye sınırları içinde kalan nüfusu, kentli nüfus olarak tanımlayabiliriz. Nüfus ölçütü ile ilgili olarak ise, nüfusu 2000’den fazla olan yerleşim yerlerini kent nüfusuna dahil edebiliriz. Bu noktada demografik olarak belirli bir büyüklüğe sahip olan yerleşim yerleridir.

Ekonomik açıdan düşünüldüğünde ise, nüfusu tarım dışı alanlarda çalışan, mal ve hizmetlerin, üretim, dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir ekonomik mekanizma olarak değerlendirilebilir (Keleş, 1996:75). Diyebiliriz ki, hem tarımsal üretimin hem de tarımsal

olmayan üretimin dağıtım ve denetiminin gerçekleştiği ve bu noktada çok az kişinin tarımla uğraştığı bir birimdir.

Sosyologların tanımlamalarına göre ise kent, geniş bir biçimde bir araya gelmiş ve bir takım farklı faaliyet ve özellikleri bulunan insanlar ve binalar topluluğu ya da toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen kişilerin oluşturduğu, geniş, yoğun ve süreklilik niteliği olan yerleşmelerdir (Taneri, 1978:19). Yine Keleş’in benzer bir tanımlaması ile kent genel olarak, toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, iş bölümü ve

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

uzmanlaşmanın gelişmiş olduğu yoğun nüfuslu ve mekanda süreklilik gösteren yerleşimler olarak karşımıza çıkar (Keleş, 1996:75).

Bookchin kent için şu ifadeyi kullanır: “ Kent bir eko topluluktur. Yani etik ve toplumsal nitelikteki bir eko-topluluktur. Birbirine sıkı bir şekilde bağlı, büyük nüfuslu bir insan topluluğunun işgal ettiği bir alan, biyolojik yakınlığın toplumsal yakınlığa dönüştüğü bir grubu seküler yurttaşlara, dar görüşlü bir kabileyi evrensel yurttaşlar kitlesine dönüştüren önemli bir etmendir” (Bookchin, 1999:9-10). Buradan hareketle kent toplumsallaşma sürecinde ve bir toplumu ayakta tutan kurum ve kuruluşların devamiyeti açısından son derece önemli bir yere sahiptir.

Görüldüğü gibi kent gibi karmaşık ve çok boyutlu bir olgunun tanımlanmasından da anlaşıldığı üzere genel olarak iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bu yaklaşımlar ise; Kültürel öğelere ağırlık veren tanımlamalar ve Sosyo-ekonomik açıdan yapılan tanımlamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel öğelere ağırlık veren yaklaşım, kent ile uygarlık kavramları arasındaki yakın ilişkiden yola çıkmaktadır. Yaklaşımın temel özelliği, kenti uygarlık yaratıcı ve koruyucu olarak sunmasıdır. Ruth Whitehouse’a göre kent, uygarlık diye adlandırdığımız bir örgütlenme aşamasına varabilmiş ana toplumsal yerleşme birimidir ve kentsel tarihçi Lewis Mumford’a göre ise ilk başından bu yana kent, uygarlık ürünlerini toplamak ve iletmek için özel olarak donatılmış, maksimum hizmetin minimum alanda sunulması için yeterince yoğunlaşmış ve ayrıca toplumun değişen gereksinmelerine, büyümenin getirdiği daha karmaşık biçimlere ve yığılan toplumsal mirasa yer sağlayabilecek şekilde genişleyebilen bir strüktürdür şeklindeki tanımlamasını bu yaklaşıma örnek olarak verilebilecek yaklaşımlar arasındadır. Sosyo-ekonomik yaklaşımda ise kent, çağının ve içinde yer aldığı toplumun ekonomik yapısının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Jane Jacobs kenti, kendi ekonomik gelişimini sürekli olarak kendi yerel ekonomisi ile yaratan bir yerleşme olarak Howard Saalman ise kenti, meta ve hizmetlerin üretim ve değişimi için (örgütlenmiş) bir araçtır şeklinde tanımlamış ve bu yaklaşımı desteklemişlerdir (Sözen-Tanyeli, 1992:128).

Gelişmiş Batı ülkelerinde 19. yüzyılda en hızlı dönemini yaşayan ve o günden bu zamana büyük bir ivme kazanarak devam eden kentleşme süreci, Türkiye’de ve gelişmekte olan ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanmıştır. Bu noktada dünyada kentleşme olgusunun önemini ve ortaya çıkış sebebini verecek olursak;

- Bir takım ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir sonuç olması. Tarımdaki ve sanayideki değişimlerin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bir başka ifadeyle, kentleşme, teknolojidaki gelişmelerin, tarımsal ve tarımsal olmayan üretim biçimi ve ilişkilerindeki değişmelerin bir sonucudur.

Nasır NİRAY

- Toplumsal değişme sürecini etkileyen bir öge olması. Yani, kentleşme sadece bir sonuç olarak kalmamaktadır. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde, kentleşme göreceli olarak yüksek bir hıza ve dereceye ulaştıktan sonra, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını değiştirmeye zorlayan temel öğelerden birisi olmaktadır (Kartal, 1978:4-5).

Kentleşme olgusunun çok yönlü bir olgu olması ve sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik açıdan birçok tanımının bulunması ile birlikte en genel ifade ile kentleşmeyi şu şekilde tanımlatabiliriz; “Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumsal yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim olayıdır” (Keleş, 1996:19).

“Kentlileşme” ya da “kentli olmak” birey ölçeğindeki bir değişim sürecidir. Bu süreç toplum ölçeğindeki kentleşme sürecinin birey ölçeğindeki yansımasıdır ve sosyal psikolojik yanı ağırlıklı olan bir süreçtir (Erkut, 1991:52). “Kentlileşen insan”, “kent insanı” ile “kır insanı” arasında geçiş sürecindeki insandır. Bu insan ekonomik ve sosyal yapısında hem kentsel hem de kırsal değerleri taşır. “Geçiş insanı”, kırsal özelliklerinden arınıp “kent insanı”na yaklaştıkça, ekonomik ve sosyal yapısındaki bu iki öğelilikten kurtulup tek öğeli duruma gelir (Kartal, 1992:22).

Kentleşme sürecinin sosyal, kültürel boyutu olarak da ele alabileceğimiz kentlileşmeyi kentle uyumlu bir şekilde entegrasyon süreci olarak verebiliriz. Entegrasyonu belirli bir topluluk içerisinde kurumsal yapıların, belirlenmiş norm ve tutumların birbirlerini tamamlayacak şekilde birbirleriyle uyumlu olması şeklinde verecek olursak, kentlileşmeyi de sosyal bir entegrasyon olarak da kabul edersek maddi ve manevi tüm unsurları bir araya gelerek işleyen bütünle uyumu ve tamamlamasıdır şeklinde verebiliriz.

Tarihte pek çok kültür yerleşik hayatı uygarlık belirtisi olarak görmüştür. Bu sebeple batı dilinde uygarlık karşılığındaki “civilization” sözcüğü Latince’de kentli anlamına gelen “civitas” sözcüğünden türemiştir. Arapça’da kent anlamına gelen “Medine” ile uygarlık anlamına gelen “medeniyet” sözcükleri aynı kökten gelmektedir. Türkçe’de de yerleşik hayatı benimseyen Uygur Boyu ile “uygarlık” sözcüğü arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Bu nedenle diyebiliriz ki kentlerin tarihi uygarlığın tarihidir.

Kentin kökenleri, toprağı işlemenin bulunuşuna ve özellikle de hayvansal güce dayalı tarıma dayanmaktadır. Cilalı Taş Devrinde (Neolitik) toprağın işlenmesine imkan veren teknolojik yeniliklerin çiftçiler tarafından kullanılmasının büyük bir yiyecek fazlalığına yol açtığı, bunda kentin ortaya çıkışına neden olduğu kabul edilir. Maddi bolluk içindeki halkın tarımsal uğraşları terk edip, becerilerini çömlekçilik, dokumacılık, metalürji, marangozluk, kuyumculuk ve duvarcılık alanlarının yanı sıra idareci, rahip, sanatçı olarak da gösterdikleri söylenir. Tarımsal uğraşan köylerin, büyüklük ve

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

nüfusunda artış görüldüğünde ve kritik bir noktaya ulaştıklarında kent olmaya hak kazandıkları söylenir. El sanatları, yönetin ve politika gibi kente özgü uğraşların gelişmesini, kırdan ekonomik bir kopmaya neden olduğu bunun da kenti ortaya çıkardığı düşünülür (Bookchin, 1999:45-46).

Yakın doğudaki neolitik toplumlar İÖ. 4000 yıllarından sonra madenleri tanımaya başlamıştır. İÖ. 3500’lerde bronz keşfedilmiştir. Özellikle, bronzun iş bölümü ve uzmanlaşma gerektiren bir üretim aşamasına sahip olması tarım dışında faaliyetlerle uğraşan bir nüfus ortaya çıkarmıştır. İÖ. 3000’li yıllarda Mısır, Mezopotamya ve İndü Vadisi örgütlenme açısından, basit çiftçilerden oluşan küçük toplumlar değil, çeşitli meslek ve sınıfları içeren devletlerdir. Artık, sadece kulübe ve çiftlik evleri değil anıt mezarlar, tapınaklar ve saraylar vardır. Ayrıca artan gelirlerin muhasebesini tutmak da güçleştiği için rahip yöneticiler, yeni yazı ve rakam düzenekleri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Tanrı adına toplanan gelirlerle, tapınaklar sadece dinsel yaşam merkezi olarak değil, aynı zamanda sermaye birikiminin de çekirdeğini oluşturmuştur. İkinci devrimle beraber artık, ticaret ilişkileri de oldukça ilerlemiş, kentlerin pazarladıkları ürünler çeşitlenmiştir (Child, 1996:104-108-109-112). Ve nihayet kendine yeterli besin üretimine (tarım devrimi) ve dış ticarete dayalı ekonomiye dönüşüm, büyük bir nüfus artışına yol açmış ve ikinci devrim yani “kentsel devrim” gerçekleşmiştir.

Ortaçağda ise Avrupa’nın ekonomik gelişiminde Roma İmparatorluğu’nun bütün belli başlı özellikleri, en çok da Akdeniz’in kendine özgü niteliği, yanılığa yer vermeyecek biçimde ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, bütün diğer bölgelerde olduğu gibi, bu bölgede de, toplumsal etkinlikte genel bir azalma görülmektedir. İmparatorluğun son günlerinde istila felaketinin doğal olarak daha da belirginleştiği bir çöküntü açıkça kendini göstermişti. Ancak, Germen kabilelerinin gelişinin sonucu olarak, kentsel yaşamın ve ticarete genel bir durgunluğun aldığını sanmak kesinlikle yanlış olur. Kilise, dinsel bölgeleri imparatorluğun yönetim bölgelerinin modeline uygun olarak düzenlemişti. Genel bir kural olarak, her piskoposluk bölgesi bir ‘civitas’ a denk düşüyordu. Civitas sözcüğü “piskoposluk kenti” piskoposluğun kenti anlamını taşıyordu. Bu yüzden, kilise, temelini dayandığı imparatorluktan sonra varlığını sürdürürken, Roma kentlerinin varlığının korunmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu kentlerin daha önceki uygarlıktan arta kalan ekonomik faaliyetin merkezi oldukları kabul edilmiştir. Her kent, çevresindeki kırsal alanın pazarı, o yöredeki büyük toprak sahiplerinin kışlık barınağı ve uygun bir yerde kurulmuşsa, Akdeniz kıyılarına yakınlığı oranında gelişmiş bir ticaretin merkeziydi. İmparatorluğun ortadan kalkmasından sonra da, ticari faaliyetin sürmesi ve bu ticaretin merkezi olan kentlerle aracılık eden tüccarların varlığı, Akdeniz ticaretinin sürmesi ile açıklanmıştır. İslam istilasını, daha önceki olguların hiçbirine benzemeyen yepyeni bir durum yaratmıştır. Fenikeliler, Yunanlılar, ve son olarak Romalılar aracılığı ile Batı Avrupa her zaman Doğunun kültür damgasını taşıya gelmiştir (Pirenne, 1994:18-27).

Nasır NİRAY

Uzun bir zaman ie kapalı, kendi kendine yeten, para kullanımına ihtiyaç duymadan toprağa bağlı olarak işleyen Avrupa ekonomik yaşamı, 11. yuzyıldan itibaren özellikle tarımsal üretim tekniklerindeki ilerlemelerle yeniden canlanmaya başlamış ve ticari hayat hareketlenmiştir. Ticaretin gelişmesiyle kentlerde, topraktan değil para ya da parayla ölçülebilir mallardan oluşan ticari servet sahipleri etkinliklerini hissettirmeye başlamışlardır.

Ticaretin gelişmesine paralel olarak bir takım sanayi faaliyetlerine de girişilmiştir. Özellikle tekstil endüstrisinde ücretli işçilerin belirmesiyle sınıf savaşı çok farklı bir biçimde kente giriyordu. Gelişen endüstriyel faaliyetler, Ortaçağ ekonomik yaşamını denetim altında tutmuş, rekabeti engellemiş, daha çok yerel pazara mal yetiştiren ve usta-kalfa-ıracak ilişkisi üzerine kurulu lonca düzenini aşıyordu. Kent içinde, değişik grup ve sınıflar arasında değişik ittifaklarla bir mücadele yaşanırken, kentle kır arasındaki uçurum da gittikçe büyüyordu (Bumin, 1998:65).

Gelişen ticaret, sanayiinin gelişmesi, ılıman ve kuru iklim, salgın hastalıkların büyük ölçüde kontrol altına alınması, beraberinde yaşam düzeyini yükseltmiş, tüketilen besin maddelerinin kalitesi, çeşitliliği ve miktarı da artmıştır. Her ne kadar bu durum nüfusun geneline yansımaya da nüfusun artmasında etkili olmuştur. Nüfustaki çarpıcı artış, şehirlerin serpilip çoğalması, endüstriyel üretimle ticarete kaydedilen büyüme ve çağa canlılık getiren yeni toplumsal coşku açıklamasını hiç değilse Kuzey Avrupa açısından, yalnızca gelişmiş tarımsal yöntemlerle üretilen besinlerin bolluğunda değil, bunun da ötesinde çeşitliliğinde bulur. Bu arada doğum oranının yükselmesine ölüm oranının da düşmesine neden olan başka etmenler de vardı. Son kalan kölelerin de serf konumuna yükselerek aileler kurabilmeleri nedeniyle, doğum oranı artışının 8. ile 11. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olması gerekir. Nüfus artışı üstüne bir ölçüde bilinçlenme de söz konusuydu. Aşırı biçimde çoğalan insanların ideolojik bir amaç uğruna denizaşırı ülkelere seferber edilebileceğini düşünen belirli kimselerde vardı. 1095 yılında ilk haçlı seferini düzenleyen Papa II. Urban halka şöyle seslenmişti: “Her taraftan denizlerle, yüksek dağlarla kuşatılmış olan üstünde yaşadığımız bu topraklar artan nüfusu barındıramayacak kadar daralmış olduğundan, ne mal mülk ne de aile kaygılarının sizleri bu seferden alıkoymasına izin vermeyin” (Gimpel, 1997:50-55).

Ortaçağ süresince Batı Avrupa, kilisenin tüm baskı, engelleme ve yaptırımlarına rağmen daha önceki çağların ve uygarlıkların bilgi birikimini öğrenmeyi, öğretmeyi, dönüştürmeyi ve içselleştirmeyi başarabilmiştir. Böylece Batı Avrupa, bugünkü uygarlığının en önemli yapı taşı olan Sanayi Devrimi’ni gerçekleştirmiştir.

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

Tablo 1. Avrupa’da Nüfus Artışı 1000-1300

Yıl M.S.	Milyon Kişi	Artış Yüzdesi
1000	42	-
1050	46	9,5
1100	48	4,3
1150	50	4,2
1200	61	22,0
1250	69	13,1
1300	73	5,8

Kaynak: Gimpel (1997:55)

Ortaçağın sonlarına doğru tarımda olduğu gibi her alanda meydana gelen gelişmeler ve farklılaşmalar olmuştur. Üretim araçlarının farklılaşması, ve buna bağlı olarak uzmanlaşabilen bir grubun doğması, makinelerin gelişmesi beraberinde küçük zanaatların sonunu getirerek üretimi fabrikalara taşımıştır. Özellikle üretimdeki makinelerde buhar gücünün kullanılması Sanayi Devrimi'nin en büyük atağıdır. Kömür ve demir sektöründeki gelişmeler, paralelindeki ulaşım ve taşımacılığın büyük bir hızla ilerlemesi ve buna bağlı olarak tüm teknik gelişme ve ilerlemeler 18. yüzyılın sonlarına geldiğimizde büyük kitleleri tarımdan koparıp sanayi alanlarına çekmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, ortaya çıkan bu durumun sadece teknik gelişme ve ilerlemelerden kaynaklanmadığı beraberinde sosyo-ekonomik birçok birlikteliği de içinde taşıdığıdır.

Özellikle İngiltere’de 16. yüzyıl sonlarından itibaren büyük toprak mülklerinin daha da büyüyüp giderek artan oranda ticaret ilkelerine göre işletmesi, ortaçağın köylü toplumunu yıkmış, 18. ve 19. yüzyılda yasal düzenlemelerle daha ilerleyerek köy ekonomisini ortadan kaldırmıştır. 1765’te endüstrinin hızla geliştiği İngiltere’nin bir bölgesinde 10 aileden ancak üçü geçimini topraktan sağlamaktaydı. Geri kalanlar ise işçi, dokumacı ve küçük satıcıydı. 100’e yakın küçük köylü ailesinden 70’i toplam toprakların beşte birinden azına sahipken, piramidin tepesindeki 12 seçkin aile, toprakların beşte üçünü elinde bulundurmaktaydı (Moore, 1993:186). Bunun sonucu olarak köy ekonomisini ortadan kaldıran etmenler köylüyü farklı noktalara itmiştir. Kırın itici gücünün etkisiyle oluşmuş olan bu süreç belirli bir zaman sonra kentte belirli bir grubun doğmasına ve örgütlenmesine sebep olmuştur.

Büyük fabrikalar eski kentlerin dışında, kırsal alanlara doğru enerji ve hammadde kaynaklarına yakın yerleri kuruluş olarak seçerlerken, özellikle 19. yüzyılda çok hızlı bir şekilde kente göçen işçi ve işsizler ordusu da fabrikaların etrafında yerleşmeye başlamıştı. 1836’dan sonra yaygınlaşan demiryolları büyük kentlerin merkezine kadar ulaşırken, enerji ve hammadde gereksinimini

Nasır NİRAY

kolaylıkla sağladığından geçtiği bölgeleri de endüstri merkezlerine dönüştürüyordu. Endüstrinin geliştiği İngiltere’de 1801’de 864.845 kişiyi barındıran Londra’nın nüfusu 1890’da 4.232.118’i bulmuştu (Bumin, 1998:81-82).

Endüstri Devrimi ile birlikte ekonomi, kitle üretimini gerçekleştirerek ulusal sınırları aşan bir etkinlik kazanmış ve üretim örgütlenmesi buna göre biçimlenmiştir. Kitle üretiminin kapsadığı yüksek verimlilik ve etkinliğin sağlanması, bir yandan dış ekonomilerden yararlanmak üzere söz konusu kuruluşların üretim ve iş yönetimi alanında merkezleşmesini gerektirmiştir. Bu örgütlenme üretim ve iş kollarının boyutlarını genişleterek onlara organik bir bütünlük kazandırmış, işletmelerin yönetsel bir merkezleşmenin bir ürünü olmuştur (Sencer, 1979:20).

Bugün hala bir ölçüde de olsa devam eden bu dönüşümlerin ardından kentin bazı temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Önceden mevcut kent tiplerine bir başkası daha eklenmiştir.
2. Kırsal alanlar yakılıp yıkılırken az sayıda kişiyi surların ardında koruma altına alan müstahkem kent yoktur artık. İmtiyazlı yerleşimlere sağlanan koruma da surlarla birlikte yıkılıp gitmiştir. Modern tahkimat, sadece bir kentin değil bütün bir ülkenin savunmasına yöneliktir.
3. Hem kentlerin siyasi ayrıcalıkları hem de kentlere karşı siyasi ayrımcılık ortadan kalkmıştır. Kent ve kırsal aynı siyasi haklara sahiptir. Kent içindeki siyasi ayrıcalıklar da geçmişte kalmıştır. Zaman zaman seçim bölgeleri, yönetimdeki partiye avantaj sağlamak için doğal yerleşimlere uygun olmayan bir şekilde düzenlense de, evrensel oy hakkıyla birlikte üst sınıfların hegemonyası da sona ermiştir.
4. Siyasi olarak kentler artık sadece yerel özerkliği olan birer idari merkez durumundadır. Gerçek siyasi nüfuzları ise bütün bir ülkenin bileşimine, özellikle de kentleşmenin derecesine bağlıdır.
5. Modern kentin sınıf yapısı artık hukuki ayrımlara dayanmaz. Hukuki eşitliğin yanında grup prestij, statü ve ekonomik koşullar bakımından farklılıkların bulunması, önceden bilinmeyen gerilimler yaratmaktadır (Begel, 1996:14).

Sonuç olarak asıl kentleşme hareketleri Endüstri Devrimi ile başlamıştır. Yeni üretim biçiminin yarattığı yeni iş olanakları ve emek talebi, tarımsal üretim biçimindeki değişimler kırsal alanlardan kente doğru bir göçün başlamasına sebep olmuştur. Kentler sadece sağladıkları iş imkanları ile değil de sundukları hizmetlerle de çekim merkezi haline gelmiştir. Öte yandan, tüm bu gelişmelere rağmen beraberinde getirmiş olduğu bir takım sıkıntılarda kendisini göstermeye başlamıştır. Fabrikalar işçiler için kırsal alanlara dönüşmüş, konut sıkıntısı, hava ve su kirliliği, artık maddeler, işçi mahallelerinin içinde bulunduğu kötü koşullar kentin ciddi sorunları olarak ortadadır.

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

Sanayileşme sonrası kentleşmeyi de gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme şeklinde incelemek gerekmektedir. Sebebi de kentleşmeyi etkileyen etkenlerden biri olarak ekonomik yapı her ülkede farklılık gösterir. Gelişmiş ülkeler gelişmelerini tarım ekonomisinden sanayiye oradan da hizmet ekonomisine geçerek sürdürmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım aşamasından sanayiye geçmeden direkt hizmet ekonomisine atlamışlardır. Bu sebeple bu ülkelerin kentleri nüfus açısından kent sayılabilir ama yapılan faaliyetler yönünden bunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Türkiye’de Kentleşme Olgusu

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’nin kentleşme yapısı Batılı ülkelerden farklılık gösterir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmenin geç başlaması bu farklılığın en büyük sebebidir. Türkiye’nin toplumsal ve kültürel özellikleri ele alındığında kentleşme sürecinde olduğu göçler ülkesi olduğu ve tarih boyunca bir çok uygarlıklara beşiklik ettiği görülür.

Türkiye’deki kentleşme olgusu ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerin başında gelmektedir. Bu durum sadece tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, aynı zamanda toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir.

Ülkemizde kentleşme süreci kamusal düzenlemelerin ve kentsel kurumların denetimi ve yönlendirilmesi altında, yani planlı olarak gerçekleşmediği bilinmektedir. Bunun yanı sıra bu süreç, kuralları kamuca belirlenen, açık piyasa mekanizması koşulları içinde de gerçekleşmez. Türkiye’de kentleşme geleneksel devlet-toplum ilişkilerinin belirlediği, merkezîyetçi ve otoriter kurullarla işleyen kurumlar; güçsüz yerel yönetimler ve popülist politikaların beslediği enformel örgütlenmelerin karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu ve dıştan bakıldığında kaotik olarak algılanabilecek bir ortamda gerçekleşmiştir (Erder, 1998:231). Buna göre ülkenizin kentleşme sürecini verecek olursak Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabalarının arttığı bir süreçten yani Tanzimat’tan günümüze kadar alınması yerinde olacaktır.

Tanzimat’tan (1839) II. Meşrutiyet’e (1908) Tarihsel Gelişim: Osmanlı Devleti ‘miri’ toprak sistemiyle toprak ve tarımsal üretimi yüzyıllar boyu denetlemesi kolay olmuştur. Bu sistemde toprağın mülkiyeti devlete aitken kişilere kullanım hakkı verilmişti. Gelirlerine göre dirliklerine ayrılan toprağın geliri askeri görevler karşılığında devletin memuru durumunda olan sipahilere bırakılmıştı. Toprak üzerinde tasarruf eden reaya (köylü) toprağından ayrılmamak zorundadır. “Tıardan ayrılmış olan reayayı cem etmek (toprağına getirmek) kanunu kadim (yasa) dir” (Sencer, 1979:45). Osmanlı Devleti’nin tarım ekonomisini yıllar boyunca ayakta tutulmasını sağlayan en önemli özellik toprağın kamusal mülkiyeti ve üretim, denetim zincirinin sınırlarının yoğun kurullarla belirlenmiş olması yatar.

Bu dönemde Batıda meydana gelen gelişmeler Osmanlı Devleti’nin mevcut değerlerini derinden etkilemiştir. Başta askeri harcamalar olmak üzere

Nasır NİRAY

dış ekonomik etmenlerin ürünü olarak giderleri artan devlet karşılaştığı parasal sorunları çözebilmek için vergi sisteminde köklü değişiklikler yapmış ve “ayni” olarak ödenen ve yerinde hizmete dönüştürülen tımar gelirlerini peşin para karşılığında iltizama vermeye başlamıştır. İltizam sistemine miri toprakların özel mülkiyete dönüşmesi eşlik etmiştir. toprağın özel mülkiyeti ve merkezi iktidarın zayıflamasıyla, onun yerel yetkelerini paylaşan ve ‘ayan’ adıyla yetkisi resmen tanınan bir toprak aristokrasisi belirlemiştir. Toprağın özel mülkiyeti köylünün topraktan kopuşunu başlatmış, kentlerin işsiz, güçsüz insanlarla dolması Osmanlı kentinin çehresini değiştirmiştir. Fakat kır kesiminde büyük çiftliklerin yaygın bir üretim örgütlenmesi haline gelemeyişi gerekse tarımda pazara yönelik üretimi amaçlayan yeni ilişkilerin egemenlik kazanamayışı köylünün büyük yığınlar halinde topraktan kopmasını engellemiştir. Böyle olmakla beraber 16. yy’ da başlayan 18. yy’ da ise yoğunlaşan kırdan kopuş ve değişen tüm toplumsal ilişkiler devletin kendini değişimlere uyarlayarak Tanzimat dönemine girmesine neden olmuştur (Sencer, 1979:45-48). Avrupa’da meydana gelen yenilikler beraberinde Osmanlı İmparatorluğu’nun oluşan yeni koşullara uyum sağlamak için reform çabaları içine girmesini sağlayarak devletin yerleşme yapısında önemli değişimlere yol açmıştır.

19. yy’da ülkenin dış pazarlara açılması, ulaşım ve tarım teknolojisindeki gelişmeler yüksek bir oranda kentleşmeye olanak vermiştir. Kentli nüfus oranı %25’e yükselmiştir. Kentlerin genel olarak büyümesinin yanında mekansal dağılımı da değişme göstermiştir. Kentsel dağılım yeni dış dönük ticaret biçimi sebebiyle dışa dönük hale gelmiştir. Ayrıca kentlerin formunda da değişiklikler oldu. Gelişen kapitalist iş ilişkileri için yeni merkezlere ihtiyaç vardır. Tanzimat’ın getirdiği bürokratik yapı, devlet dairesinin doğuşuna sebep oldu. Böylece Osmanlı kentinin merkezi iki odaklı bir yapı kazanıyordu. Kent merkezinde görülen dönüşüm konut alanlarına da yansdı. Kent içi ulaşımın gelişmesine paralel olarak kent dışı banliyöler oluştu. Kentin iç dokusunda da değişimler yaşandı. Kent içi ulaşımında atlı arabalar önem kazandı (Keleş, 1986:240-241).

Yeni ilişkiler sonucu ihtiyaç duyulan yeni alt yapılar özellikle liman kentlerinde kendini göstermiştir. Bu kentlerde bankalar, sigorta şirketleri, iş hanları, limanlar, rıhtımlar, posta binaları, klasik Osmanlı kentinde bedesten etrafındaki çarşılardan, liman çevresindeki kapanlardan ve çarşılarından oluşan eski merkezin yanı sıra modern bir merkezi iş alanı oluşturmaya başlamıştır. Değişmeler kendini kentsel yapıda gösterdiği gibi Osmanlı toplumsal yapısında da göstermiştir. Kapitalist ilişkiler içerisinde kentlerde yeni sosyal sınıflar belirlemiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti’nin merkezi iktidarını yeniden güçlendirmek için başvurduğu yeni kurumlaşmaların rolü de vardır. 19. yy’ın ikinci yarısından itibaren sağlık koşullarındaki iyileşmeler sonucu yavaş da olsa nüfusun artması ve imparatorluğun kaybettiği topraklardan aldığı yoğun

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

Müslüman göç kentlerin büyümesine ve etrafında göçmen mahallelerinin oluşmasına neden olmuştur (Tekeli, 1998:2).

Önemli diğer gelişmeler de kentlerin yapısındaki değişimin eski kent düzenleyici kurumların kapasitesini aşmasıyla belediye kurumlarının yaşama geçirilmesi ve İstanbul'la başlamak üzere kent planlamasının yapılmasıdır. Osmanlı toplumunun yaşadığı bu sıkılgan modernist gelişme cumhuriyete özellikle liman kentlerinde, büyük ölçüde dönüşmüş bir kentsel yapı ve kentsel yaşam ile güçsüz de olsa bir belediye kurumu, önemli kentlerde mevzi planlar düzeyinde de olsa uygulamaya başlamış bir kent planlama pratiği devretmiştir (Tekeli, 1998:3).Mevcut durumun farklılaşması ve beraberinde yeterliliğinin azalmasıyla belediye kurumlarının hayatiyet kazanması kent planlamalarına ilişkin ilk düzenlemelerin yapılmaya başladığına işaret eder.

Sosyal Bilimler alanındaki gelişmelerle birlikte kentsel alanda meydana gelen en önemli çalışmalar, sosyolojinin uygulama alanının genişlemesi ve yine bu döneme ilişkin monografik çalışmaların uygulama alanının artmasıdır. Özellikle köy monografisi ve kentsel alana ilişkin ilk istatistik verilerinin toplanması çalışmaları Cumhuriyet Türkiye'sinin kentleşme politikalarının oluşması çabalarına yön vermiştir.

Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişim: Cumhuriyet öncesi yapılan alan araştırmalarıyla birlikte ulaşılan verilerle modern Türkiye'nin temellerinin atıldığı Cumhuriyetle kentsel alana ilişkin çalışmalarda yoğun bir değişim ve moderniteye ulaşım gayretleri görülür.

Bu dönemde kentleşme hızı, nüfus artış hızına paralel olarak gerçekleşmiştir. Kentleşmenin hızlanması ancak dönemin sonlarına doğru olmuştur. Bu dönemde Ankara yeni başkent olmuş ve Ankara'daki kentleşme hızı %6 düzeyine çıkmıştır. Kentleşme sürecinde ortaya çıkan en büyük değişiklik devletçilik uygulaması ve demiryolu programına paralel olarak liman kentlerinin, İç Anadolu kentlerine göre öneminin azalmasıdır. Bu dönemin ayırıcı özelliği 1930-35 yıllarında çıkarılan yasalarla belediye yönetimi ve imar mevzuatının tamamen yenilenmesidir. Bu yasalarda belediyenin görev alanı genişletilmiş, kentlerin, sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği olmasına çalışılmıştır. Bu yeni kentsel yaşam, Osmanlı imgelerini taşımayacak, çağdaş olacaktı. Bunun içinde belediye yasası ile, her belediyeye imar planı yapma yükümlülüğü getiriliyordu. Planların nitelikleri çıkarılan Yapı ve Yollar Yasası ile ayrıntılı biçimde belirleniyordu (Tekeli, 1986:253).

Aynı dönemde kentsel nüfus büyük kentlerde toplanmıştı. Toplam nüfusun %16,4'ü kentlerde yaşamaktaydı. İstanbul ve İzmir dışındaki iller tarıma dayalı ve devlet eliyle sanayileşmeye başlamış bir toplumun merkezleriydi. Kentleşmenin yavaş olduğu bu dönemlerde kent merkezleri tarım ile uğraşan sınırlı boyutta tarım dışı üretimi denetleyen ve hizmet sunan mekanlardı. Yönetim işlevleri, kişisel ve kurumsal hizmetlere yönelik işler merkezde yer almaktaydı. Pek çok kentte, yan yana farklı iki merkezli bir kent

Nasır NİRAY

dokusu oluşmuştur. Biri, çarşısında küçük el üretiminin yoğunlaştığı dükkanların, perakendecilerin, çevrenin ürünlerini toplayarak iç ve dış pazarlara sunan tüccarların hanların, hamamların, çeşmelerin vs. yer aldığı dar sokaklı, ev ile iş yerinin çok farklılığının olmadığı geleneksel kent merkezidir. Ötekisi ise, genellikle geniş meydanların etrafında sıralanan yapılar düzenli yollarla tüm kenti bu meydana bağlayan devlet kurum ve kuruluşlarının yer aldığı, bir anlamda devlet otoritesini öncelikle yansıtan yeni bir kent merkezidir (Osman, 1998:140-141).

Tablo 2 Kır-Kent Nüfus Değişimi (1923-1950)

Yıl	Toplam (1000)	KIR		KENT	
		(1000)	%	(1000)	%
1927	13 648	11 412	84	2 236	16
1935	16 158	13 474	83	2 684	17
1940	17 821	14 618	82	3 203	18
1945	18 790	18 790	82	3 442	18
1950	20 947	20 947	81	3 910	19

Kaynak: D.İ.E. (1996)

Bu dönemde kentleşme hızı oldukça yavaştır. Bu dönemde kır ve kent nüfus artışının birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. Söz konusu dönemdeki nüfus hareketlerinde dönemin başlarında yaşanan ve en kapsamlısını Türk-Rum mübadelesinin oluşturduğu bilinmektedir. Ayrıca Cumhuriyet döneminde kentleşme çabaları II. Dünya Savaşına denk geldiği için oldukça yavaş seyretmiştir.

1950-60 Dönemi Kentsel Gelişim: 1950'ye kadar fazla bir gelişme göstermeyen kentleşme 1950'den sonra Türkiye'nin en ciddi sorunlarından biri durumuna gelecektir. Tabii ki bu durumu ülkenin hatta dünyanın siyasal konjektöründen ayrı düşünmememiz gerekmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de demokrasi, insan hakları, refah devleti ilkeleri ön plana geçmiş ve ülkenin siyasal durumunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Çok partili döneme geçiş gerçekleşmiş ve Demokrat Parti ile beraber önceki döneme damgasını vuran devletçi politikalar yerini liberal söylemlere bırakmaya başlamıştır.

Bu dönemde, savaş öncesinde iç pazara hapis olmuş ülke ekonomisinin, özellikle tarımda modernizasyona ağırlık verilerek dışa açılma süreci başladı. Liberalleşme söylemi içinde özel kesime önem verilmeye başlandı. Demiryolları ağırlıklı alt yapı stratejisinden, karayolları ağırlıklı alt yapı stratejisine geçildi (Tekeli, 1998:12). Kentler, sanayileşmenin hızlanması ve sanayileşme stratejisinin yeniden tanımlanması, kentlerin nüfuslarının aşırı artması, kentlerin belediye sınırları dışına taşarak büyümesi ve kentsel ulaşım

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

araçlarının sayı ve çeşitlerinin çoğalmasa doğruğultusunda biçimlenmiştir (Osmay, 1998:142).

1950'den sonra her yönden yaşanan hızlı dönüşüm kentlere yönelmişse de büyük kentler bu dönüşüme yetişememiş ve sonuçta ulaşımdan, yerleşime, mesleklere dek her alanda marjinal, plansız, düzensiz bir görüntü kentlere yerleşmeye başlamıştır. Kısacası, özellikle tarımdaki yapısal ve ekonomik dönüşümlerin damgasını vurduğu bu dönem, sanayi sektöründeki gelişmeler, tarımda verimin artmasına paralel olarak aşırı nüfus artışı (ki bu dönemde toplam nüfus 20 947 000'den 27 755 000'e çıkmış, kent nüfus %19'dan %23'e yükselirken, kır nüfusu %81'den %77'ye gerilemiştir) (DİE, 1996) birçok nedenlerle hızlı bir dönüşümü ve sorunsal dönemleri işaret etmektedir.

1960-1980 Dönemi Kentsel Gelişim: 60'lı yıllarla girilen planlı dönemde kent merkezlerindeki hızlı dönüşüm devam etmiştir. planlamaya ağırlık verilerek, kent merkezlerinde yoğunlaşan işyerleri, sanayi kuruluşları kentlerin dışına çekilerek sanayi siteleri örgütlenmelerine gidilmiştir. Kent merkezlerinde ise, denetim ve ticaret faaliyetleri ağırlık kazanmıştır.

Merkezi iş alanlarının dönüşümünü etkileyen ve bu dönemde kentlerin aldığı makro formda belirleyici rol oynayan iki önemli etmen, yeni konut sunumu biçimleri ve yeni ulaşım sorununu çözmeye yönelik çabalarıdır (Osmay, 1998:145). Özellikle planlı dönemden itibaren, 1954 yılında çıkarılan ve kat mülkiyetine olanak sağlayan yasa ile kooperatif konutları yaygınlaşırken, 1-2 katlı evlerin yıkılıp çok katlı apartmanların yapımı ve yap-satçılık da hızla yaygınlaştığını görmekteyiz.

Ulaşım alanında ise belediyelerin yetersiz kaynaklarıyla çözümleyemedikleri sorun, farklı çözümleri ortaya çıkarmıştır. Dolmuşçuluk hızla Türkiye'nin ulaşım sisteminde önemli bir yer dinmeye başlamıştır. Kente göç bu dönemde de hızla devam etmiş ve kentsel nüfus artışı 196-75 yılları arasında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 3 Kır-Kent Nüfus Değişimi (1960-1975)

Yıl	Toplam (1000)	KIR		KENT	
		(1000)	%	(1000)	%
1960	27 755	20 447	74	7 308	26
1965	31 391	22 009	70	9 382	30
1970	35 605	22 882	64	12 723	36
1975	40 348	23 628	59	16 720	41

Kaynak: D.İ.E. (1996)

Kente göçü besleyen temel etken olarak tarımsal yapının durumu 1973 yılında DPT'nca yapılan bir araştırmaya göre;

Nasır NİRAY

Toplam tarım işletmelerinin %19'u beş ve daha az,

%45,4'ü yirmi ve daha az,

%70,6'sı elli ve daha az dönüm toprağı işleyen

işletmelerden oluşmaktadır. Öte yandan toplam işletmelerin %45,4'ünü oluşturan işletmeler tüm işlenebilir tarım topraklarının %7,4'ünü, elli dönümden az toprağı işleyen ve toplam işletmelerin %70,6'sını oluşturan işletmelerin tarım topraklarının ancak %21,3'ünü ve artakalan %29,4'ünün ise tüm toprakların %78,7'sini işletmekte oldukları anlaşılmıştır. Bu durum işlenebilir toprakların işletmelere dağılımındaki dengesizliği öte yandan tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun cüce işletmeler niteliğinde olmasından dolayı birim alandan elde edilen ürün miktarı arttırılmazken çiftçi nüfusun yaşama düzeyi de yükselmektedir (DPT; 1967:302). Tarım kesiminin içinde bulunduğu bu durum kentin çekiciliğinin artmasına ve kırdan kopuşlara en büyük nedendir.

Kentlerin kırsal kesimden gelen nüfusu aynı hızla emme gücüne sahip olmaması ve istihdam olanaklarının yetersizliği ve bu nüfusu barındıracak konutların sağlamaması geçimini ikincil ekonomik sektörlerden sağlayan ve kent nüfusunda ağırlığı her geçen gün artan bu gecekondulu kesimi yaratmıştır (İçduygu-Sirkeci, 1998:252). Gerek gecekondulu aflarıyla gerekse 1966 yılında çıkarılan Gecekondulu Yasası'nda temel kaygı gecekondulu sahiplerine kentsel yaşamda bir güvence sağlamak olmuştur. Bu güvenceyle gecekondulu mahallelerinde konut kalitesi ve alt yapı imkanları da artmıştır. Bu gelişmeler gecekondulu yapımının ticarileşmesine neden olmuştur (Tekeli, 1998:19). Bu durum gecekondulaşmanın hızla artmasına ve siyasi çıkarlar doğrultusunda içinden çıkılmaz bir sorun haline gelmesine yardımcı olmuştur.

1980 Sonrası Kentsel Gelişim: Türkiye'de 1980 ve sonrası birçok yönden dönüm noktası olan bir dönemdir. 1980 sonrası tüm dünyanın kapılarını açtığı küreselleşme, Türkiye'de de özellikle ekonomi politikalarındaki değişimle yeni bir süreç başlatmıştır.

Tekeli'ye göre, Türkiye'nin küresel dünyaya eklemlenmek bakımından üç stratejik tercihini sıralarken şunları vurgular:

- Türkiye'nin 1980'e kadar izlediği, ithal ikamesiyle kalkınma modelini terk ederek, dışa açık ihracata yönelik bir kalkınma modelini benimsemesidir.

- Bu model doğrultusunda alt yapı yatırımlarında telekomünikasyon yatırımlarına öncelik vermesidir.

- Küresel ekonominin gerektirdiği yeni kurumları geliştirmektir (Tekeli, 1998:20).

1980 sonrası serbest piyasa koşullarının işlerlik kazanması, özellikle kentlerdeki sınıflar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Bu durum, kente bütünleşme sürecini olumsuz etkileyerek, grupların içe kapanık cemaatlere dönüşmesine neden olmuştur. Özellikle 90'lı yıllarda büyük kentlerin

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

gecekondu bölgelerinde bu dönüşüm farklı boyutlar kazanıp siyasi alana yansıdığı da bilinmektedir.

Kentleşme açısından bu dönemde 3 önemli gelişme olmuştur. Birincisi; Toplu Konut İdaresi'nin kurulması, ikincisi; İmar İskan Bakanlığı'nın kaldırılması, üçüncüsü de; 1983-84 yılında çıkarılan yasalarla belediyelerin kaynaklarının önemli derecede arttırılması, merkezi yönetim denetiminin bir ölçüde azaltılması ve imar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesidir (Tekeli, 1998:23).

Tablo 4 Kır-Kent Nüfus Değişimi (1980-1990)

Yıl	Toplam (1000)	KIR		KENT	
		(1000)	%	(1000)	%
1980	44 737	24 407	55	20 330	45
1985	50 664	23 798	46	26 805	54
1990	56 473	24 668	41	33 326	59

Kaynak: DİE, 1996.

Kentleşme alanlarında geçmiş dönemlere göre sınırlı bir düşüş izlenmiştir. Kentsel yerleşim sayısının artması ve ülke içindeki göçlerin kentler arası göçlere dönüşmesi sonucunda kentsel nüfus oranında bir artış olmuşsa da, doğurganlık oranındaki düşüş 1990'larda kentsel nüfus artış hızını azaltmıştır (Osman, 1998:147). Bu dönemde özellikle 90'lı yıllarda kırsal alandan büyük kentlere göçün önemli bir nedeni doğu bölgelerinde yaşam güvenliğinin olmayışı ve boşaltılan köylerin yarattığı zorunlu nüfus hareketleridir.

MUĞLA İLİNİN KENTLEŞME SÜRECİ

A-İlk Çağda Muğla

Tarihi MÖ.3000'li yıllara değin uzanan Muğla, ilk çağlarda Karia olarak anılan Güneybatı Anadolu'da kurulmuş en eski şehirlerden biridir. Coğrafi konumunu düşündüğümüzde böyle olması da doğaldır, nitekim Anadolu'nun İç ve Batı bölgelerinde ve Ege adalarında MÖ 2000'li dönelerde kurulan çok sayıda krallıklar, devletler vardı. Muğla Adalar ile iç kesimlerin bir buluşma noktası olarak büyük öneme sahipti.

Bilinen eski adları ile Alinda, Moğala, Mobella, olarak anılan Muğla'nın ilk yerleşimcileri olarak geçen Karyalılar hakkında Herodot, kitaplarında Karyalıları aslında Ege adalarında yaşamış, daha sonra Dorların ve İyonların Yunanistan ve adalara yayılmalarıyla Asya kıyılarına göç etmek zorunda kalmış bir halk olarak anlatır. Karyalıların o zamanki adlarının Leleg olduğundan da söz etmiştir. Homeros'un İlyada'sında da Karyalılar, Akkalılar ile Troyalılar arasındaki savaşta Troyalıların müttefiki olan Anadolu kavmi olarak görülür. Yine Homeros söz konusu destanında Karyalıların konuştukları

Nasır NİRAY

dili barbarca bir dil olarak nitelendirir. Bu kaba ve sert dilin bugünkü Muğla diyalektiğinde kendini gösterdiği de düşünülmektedir (Bean, 1979:1-2).

Herodot, kitaplarında, tüm bunlara karşın, Karyalıların kendilerini ise her zaman Anadolu'da yaşadıklarını ve her zaman da Karyalılar olarak çağırıldıklarını söylerler. Milas'ta Karyalı Zeus'un bir tapınağı olduğunu ve bu tapınağın kendileri dışında sadece Mysia ve Lidyalıların ibadetine açık olduğunu belirterek eski Anadolu kavimlerine yakınlıklarını göstermek istemektedirler (Herodotos, 1991:70).

MÖ 7. ve 6. yy'larda Anadolu'nun büyük bir bölümü Lidyalıların egemenliğine girmiştir. Fakat MÖ. 5. yy'da doğudan ilerleyen Persler Lidyalıların egemenliğine son vererek Karya'ya kadar ilerlerler. Bu arada Muğla ve çevresindeki şehirleri de alarak 200 yıl kadar bölgede hüküm sürerler. Persler, kurdukları imparatorluğun sınırları genişleyince yönetimleri, imparatorluğu satraplıklara (eyaletlere) ayırarak sürdürmüşlerdir. Muğla'da kurulan satraplık da Karya soyundan gelenler tarafından yönetilmiştir. Satraplığın en önemli ismi MÖ. 377'de başa geçen Mausolos olmuştur. Mausolos zamanında özellikle Halikarnas şehri genişletilip komuta merkezi haline getirilmiştir. MÖ. 334'de İskender'in Anadolu'ya girişi ile bölgede Pers yönetimi son bulur. Muğla ve çevresinin yönetimini yine Karya soyuna, Mausolos'un kız kardeşi Ada'ya bırakır. İskender'in Lidya'dan çekilmesiyle Karya soyundan gelenler arasında karışıklıklar çıkar. İskender'in ölümüyle de tam bir karanlık döneme girer. Bundan sonra bölgedeki krallar arasında savaşa sahne olur Muğla ve çevresi. Bu arada güçlenen Roma ordusu, Karya ve Likya'yı Rodos'un yönetimine, Batı Anadolu'nun geri kalanını da Pergamon (Bergama) kralına verir (MÖ.190). Fakat, 20 yıl kadar süren Rodos yönetimi hoşnutsuzluk yaratınca bir süre Pergamon krallığının denetimine verilir. En sonunda buraları Roma'nın eyaleti durumuna getirilir (MÖ.129). Bundan böyle uzun bir süre Roma İmparatorluğu'na bağlı bir bölge olarak varlığını devam ettirir (Muğla İl Yıllığı, 1973).

Tüm bunlardan da anlaşılacağı gibi Muğla'nın, genel olarak Karya bölgesinin, kıyı kenti olması dolayısıyla ilk çağda da deniz ticareti açısından büyük öneme sahiptir. Bölge ormanlar ve madenler açısından zengindir. Çok çeşitli ürünler yetiştirmeye elverişli verimli topraklara sahiptir. Bölge bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca bir çok savaşa, istilalara ve yönetim değişikliklerine maruz kalmıştır. Tüm bunları bölgenin gelişmesini tarihsel olarak yavaşlatıcı etmenler olarak görebiliriz.

B-Orta Çağda Muğla

MÖ.27'de Roma İmparatorluğu'nun kurulması ile doğu eyaletlerinin gelişimi hızlanır. Koşulların düzelmesi, özellikle deniz ticaretini kolaylaştırmakla kıyı şehirlerini de geliştirmiştir. Fakat MS. 3.yy.'da imparatorluğun zayıflaması denizlerdeki güvenlik ortamının da değişmesine neden olmuş ve bu durum özellikle kıyıların gelişimini engellemiştir.

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

MS. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile Karya bölgesi Doğu Roma-Bizans sınırlarına girer. Karya bölgesinde İlk çağlar ve Roma dönemine ait mimari ve plastik buluntuların az olmalarına karşın Bizans dönemine ait hemen hemen hiç önemli bir buluntu saptanamamıştır. Bunun nedeni Muğla ve yakın çevresinin Halikarnasos (bodrum) ve Mylasa (Milas) gibi önemli gelişmeler arasına girmeyip ikinci planda kalmış olmasıdır. Kopuk bilgilerle de olsa 7. yy.'dan sonra Türkler tarafından fethine kadar bu bölgede fazla sorunlu olmayan bir topluluğun olduğu söylenebilir (Bakırer, 1993:11).

1- Selçuklu Dönemi: Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı 11. yy.'da Malazgirt Savaşıyla Selçuklu Türkleri de Anadolu'ya girmiş bulunuyorlardı. Türkler daha sonra 6 büyük kola ayrılarak Anadolu'da ilerlemeye devam ederler. Bunlardan Germiyanoglu'nun beylerinden biri olarak kabul edilen Menteşe Bey komutasındaki Türkler Aydın ve Muğla'yı ele geçirirler (1284). Bu dönemden sonra Muğla ve çevresi Menteşe olarak anılır.

Menteşe beyleri denizden gelebilecek saldırılara karşı kapalı bir ova Milas'a yerleşmiş, merkezlerini de şehre yakın bir tepe üzerine kurmuşlardır. Merkezlerin oviden ziyade yüksek yerlerde kurulması önemli bir güvenlik önlemidir.

Fakat, Muğla Menteşeoğulları döneminde ikinci planda kalmış bir kasabadır. Bu dönemde beyliğin merkezi olan Milas ve Peçin, limanlar arasında da Balat büyük önem kazanmıştır. Devrin önemli yapıları da Muğla'da değil Milas ve Peçin'de kurulmuştur (Faroqhi, 1993:19).

2- Osmanlı Dönemi: Menteşe Beyliğinden sonrasına bakacak olursak; özellikle Niğbolu savaşından sonra Anadolu ve Balkanlarda gücünü hissettiren Osmanlı Devleti Yıldırım Beyazıt döneminde Menteşe ilini ele geçirmiştir (1390-91). Fakat Timur'un Osmanlılarla yaptığı savaşı kazanmasıyla bir süre daha Menteşelilerin yönetiminde kalmışsa da 1424'ten itibaren Osmanlı Devleti'ne bir sancak olarak bağlanmıştır.

Bundan sonra özellikle, 15. yy.'da Muğla, ticaret yollarından uzak ve idari rolü de sınırlı olan tarıma dayalı bir küçük kasaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muğla gibi yerleşmelerin köy olarak kalmayışı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim aygıtlarıyla ilgilidir. Kadıların çok çeşitli işlevleri ve tımar sistemi Anadolu ve Rumeli'nin en uzak köşelerinde bile birer idari ve ticari merkez olan kasabaları ortaya çıkarmıştır.

Osmanlılar döneminde Muğla ve çevresinde yukarıda belirttiğimiz genel durumu 16. yy.'da bazı değişiklikler göstermektedir. Bunu, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u 1520'de fethetmesiyle canlanan ticarete bağlamamız mümkündür. Çünkü adalar için bir tahıl ambarı durumunda olan Anadolu'dan hububat ticareti her zaman kolay olmamıştır. Osmanlılar zamanında bu alanda bir kısıtlamanın hep var olduğu bilinmektedir.

Nasır NİRAY

Kanuni döneminde Marmaris'te bir kale ve bir hanın yapılması özellikle Rodos'la yapılan ticaretin daha serbest ve yasal hale geldiğine işaret olabilir. Muğla'da toplanan kıra özgü vergilerdeki düşüşler de yeni nüfusun tarımla ilişkisinin azaldığını ve kent yaşamına doğru kaydığını düşündürür (Faroqhi, 1993:23-24).

Bu dönemde Muğla'nın göze çarpan bir özelliği de çok sayıda vakıf ve medreselerin bulunmasıdır. Evliya Çelebi de 1671'de Muğla'ya gelmiş ve bu konu ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "...bu şehirde ulema ve talebe çok olmakla 7 medrese ve 11 mektebi vardır". Sosyal yaşam ve insanlarıyla ilgili olarak da: "...gerçi Anadolu şehirlerindedir. Amma halkı gayet şehri ve farisiden ve garipdost kavmi vardır...külâh üzerine Mevlevi destarı sararlar, gayet Salih kimesneleri vardır..." diyerek Muğla'nın bugün olduğu gibi o zamanki okuma eğilimini ve kültür hayatının zenginliğini yansıtır (Evliya Çelebi, 1985:576-577).

Fakat, genel olarak Osmanlı İmparatorluğu zamanında ekonominin büyük oranda tarıma dayalı olması, ticarete gereken önemin verilmemesi doğal olarak yapı faaliyetlerini ve kentleşmeyi de sağlamamıştır. Bölgede klasik Osmanlı mimarisini temsil eden yapılara rastlanmamaktadır (Faroqhi, 1993:19).

C-19. Yüzyılda Muğla

Her türlü engel ve zorluğa rağmen ticaretin gelişmesi, para ekonomisinin kentlere hakim olması, özellikle dış ticaret açısından kıyı kentlerini geliştirmiştir. Ayrık, kentlerde ticaretle uğraşanların sayısı artmış, bu hareketlilik kentin diğer yerleşimcileri için çekici bir durum yaratmıştır. Kentlerde esnaf ve zanaatkar sayısı artmıştır.

19.yy'da Mentеше sancağının dış ticareti büyük ölçüde kereste ve orman ürünleri satımı üzerine kuruludur. Ayrıca günlük yağı, zeytin yağı, daha sonradan ekimi yaygınlaşan tütün da sancağın önemli gelir kaynaklarıdır. İhraç limanları ise Gökova ve Güllük'tür (Aktüre:1993:46).

Bu yüzyılda yerleşmelerin bölgesel kademelerindeki yerleri aralarındaki işlevsel ilişkiler açısından Muğla örneğini de içeren küçük kentlerin Anadolu'daki bölgesel ilişkilerde önemli bir rolü vardır. Bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından ne tam kentsel, ne de tam kırsal nitelikler gösteren küçük kent, yerleşmelerin bölgesel kademelenmesinde üst kademedeki büyük ticaret kenti ile alt kademedeki kırsal yerleşme arasındaki ilişkiyi sağlayan, kırsal alandan elde edilen artı ürünün toplandığı ve tüketici merkeze iletildiği bir ara merkez ve "Pazar Yeri" niteliğindedir (Aktüre, 1993:55).

Muğla, Milas gibi yerleşmelerde kara ulaşımının dağlardan kaynaklanan zorluğu nedeniyle kıyıya olan yakınlıklarıyla deniz ticareti açısından yukarıda tanımlanan bir ara merkez durumundadır. Çok tehlikeli ve sınırlı yollarla iç bölgelerden devletlerle taşınan ürünler limana ulaştırılmaktadır.

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

19. yy'da Avrupa'da sanayinin gelişmesiyle Ege'den Avrupa'ya çeşitli hammadde ve tarımsal ürünlerin ticaret miktarı da artmıştır. Bu dönemde Anadolu'da İzmir-Aydın demiryolu kullanıma açılmıştır. Fakat demiryolunun Muğla'ya kadar gelmemesi bu ilin Aydın kadar çabuk büyüüp gelişmesine engel olarak görülebilir. Muğla 20. yy'ın başına kadar bağlantı aracı olarak devaleri kullanmıştır.

Muğla kent dokusu bilindiği üzere ilk olarak Asar Dağı'nın tepesinde yapılan kale ile oluşmaya başlamış (MÖ.400) daha sonra dağın yamacından güneye doğru bir gelişme göstermiştir.

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı Muğla kent yapısında ve buna bağlı bir çok alanda gelişmeler oldukça yavaş olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de çok fazla olumlu bir değişiklik olmamıştır. 19. yy'da Osmanlı İmparatorluğunun genel olarak içine girdiği değişim sürecinde Muğla'nın da daha hareketli, daha canlı bir kent yaşamı görünümü verdiğini görmekteyiz.

Muğla'da 19. yy'da özellikle yüzyılın sonlarına doğru etkin durumda olan iki sınıf vardır. Birincisi küçük çapta üretim ve perakende ticaretle uğraşan küçük esnaf ve zanaatkarlardır. İkincisi de, bölgeden topladıkları ürünleri düşük vergilerle dış pazarlara satan ve bu yoldan zengin olan tüccarlardır (Aktüre, 1993:76).

Birçok kaynaktan anladığımız kadarıyla bu iki kesimin kentteki yerleşim yerleri birbirinden farklı ancak iç içe olmamıştır. kentte daha çok esnaf ve zanaatkar olan yerli halk, bugün hala "Arasta" dedikleri loncaların bulunduğu, Ulu Cami ve Kurşunlu Cami civarında yoğunlaşmaktadır. Fakat doğusunda Saburhane denilen alanda ise daha çok Rumlar yerleşmiş ve bunlar dış ticarete etkinlik göstermişlerdir.

19. yy. sonunda İstanbul kökenli asker ve sivil bürokratların da kente yeni yaşam çevreleri ortaya çıkardığı ve bunların kent ve bölge ölçeğindeki ticareti elinde bulunduran Rum azınlıklarla yaşam biçimlerinin çok yakın olduğu görülür. Bu yeni gelen ailelerle Rumların işyerlerinin Konakaltı ve Saburhane meydanları etrafında yer aldığı ve yine bu çevrelerdeki konutlarda oturdukları gözlenir (Aktüre, 1993:77).

D- Cumhuriyet Dönemi Muğla

I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Sevr Antlaşması ile Muğla ve Antalya bölgesi İtalyanlara verilmiştir. Ege'de Yunanlılara karşı başlayan direnişe benzer bir durum yine bu bölgede İtalyanlara sergilenmiştir. İtalyanların Lozan Antlaşması'nı takiben bu bölgeden çekilmelerini takip eden süreç sonunda ilan edilen Cumhuriyetin ardından Muğla il olmuştur.

Bu dönemden sonra da daha öncede belirtildiği gibi Muğla'nın gelişmesinin önündeki en büyük engel ulaşım olmuştur. Demiryolunun Aydın'a kadar gelmesi bir ölçüde faydalı olmuşsa da cumhuriyetten sonra 1950'lere kadar kervanlar, hayvanla çekilen arabalar motorlu taşıtlarla yapılan ulaşım yan

yana olmuştur (Tekeli, 1993:120). Karayolları alt yapısındaki gelişmeler sonucunda bazı gelişmeler olmuşsa da özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında tekrar sıkıntıya düşülmüştür.

Bir diğer belirtilmesi gereken nokta da Rodos'un 1912'de İtalyanlara geçmesiyle Muğla ekonomisinin kuzeye bağımlı hale gelmiş olmasıdır. Bu dönemde tarım alanında görülen değişimlerde çok önemli sayılmamaktadır. Muğla arazisinin çok dağınık olması bataklıkların fazla olması ve bu dönemde uygulanan toprak mülkiyetinin küçültülmesi politikaları gibi etkenler nedeniyle büyük bir gelişme beklemek zordur. Bataklıkların kurutulması çalışmaları ve yine bu dönemde Türkiye genelinde yaşanan tarımda makineleşme ve çok önemli bir diğer değişim olarak 19.yy. sonunda ticaret imkanı yüksek olan bir ürün, tütünün yetiştirilmeye başlanması Muğla'da tarıma alanında yaşanan gelişmelerdir. Orman açısından ise oldukça zengin olan Muğla'da bu işle 19.yy'ın ikinci yarısından sonra büyük ölçüde Alevi tahtacılar uğraşmışlardır. 20.yy'da ise bu konuda daha fazla teknik imkanlara sahip Rumlardan önce gelen bazı aileler orman işletmeciliğine, keresteciliğe hakim olmuşlardır. Yine madencilik alanında bu dönemde Muğla ise üç tür maden ve taş çıkarımı yapılmıştır. Özellikle zımpara madeni Muğla ve Milas da oldukça fazladır ki 1940'lı yıllarda Türkiye'de çıkarılan zımpara madeninin %80'inden fazlası Muğla ilinden çıkarılmıştır. Krom, manganez ve kireç ocakları da yine bu bölgede önemli madenler arasındadır (Tekeli, 1993:142).

Yine bu dönemdeki nüfusun dağılımına baktığımızda 19.yy'ın sonlarından 1950'lere kadar toplam il nüfusunda görülen artışın kentsel nüfusta görülmeşiştir.1890'da 142.134 olan toplam il nüfusu 1950'de 241.640 olmuştur. Fakat kentli nüfus 1890'da 38.700 iken 1950'de 39.786'dır. kentli nüfus oranı 1890'da %27.23 iken 1950'de %16.46 olmuştur.bu ilginç bulgular için çeşitli yorumlar yapmak mümkündür. Rodos Osmanlıların elindeyken Muğla bu ada kanılıyla dış ticarete açılma imkanına sahipti ve ticari ilişkilerle beslenen nüfusta fazla idi. Fakat cumhuriyet sonrasında tarımın ağırlık kazanması ilin ekonomisini kuzeye bağlarken bu bağlantının gelişimi için gerekli dış ilişkilerin yetersizliği içe dönük bir durum yaratmıştır. Diğer bir neden olarak da tütün üretiminin yaygınlaşmasıyla daha fazla nüfusun kırsal kesimde tutulabilmesi olarak düşünülebilir. 1940-45 yıllarında askeri birliklerin hareketinden kaynaklanan dalgalanmaları da değerlendirmesek 1927-50 yılları arasında Muğla kent nüfusu sabit kalmıştır (Tekeli, 1993:144-145).

E- 1950-1990 Yılları Arasında Muğla

1950 sonrası Türkiye genelinde yaşanan en önemli değişimlerden biri tarımda makineleşme ve bunun sonucu ortaya çıkan büyük işletmelerle beraber içe kapalı yerel tarım ekonomisinden ulusal ve uluslararası pazarlarla bütünleşen bir tarıma doğru görülen gelişmedir. Yine döneme damgasını vuran diğer bir değişim ise kırdan kente doğru göçte görülen artıştır.

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

Ulaşım: 1950'li yıllardan sonra gelişen iletişim ve ulaşım olanakları artık Muğla'yı da kapalı bir tarım bölgesi olmaktan çıkarmıştır.

Muğla'yı Aydın'a bağlayan Çine-Muğla yolu, Denizli'ye bağlayan Muğla-Kale-Tavas yolu turistik yöreleri bağlayan yolların yapımı I. Beş Yıllık Kalkınma Planı programına alınmıştır (Osmay, 1993:190). Bu ilk kalkınma planının kamu hizmetleri yatırımlarında geri kalmış bölgelere öncelik vermesiyle, Muğla gecikmiş bir şekilde de olsa ulaşım sorununu önemli ölçüde çözmüştür. Turizm açısından önemli yörelere yapılan yollar köylerin ulaşımını da kolaylaştırmıştır.

1981 yılında Muğla'da köylerin %15.9'unda yol bulunmamaktaydı. Aynı yıl Türkiye'de yolu olmayan köy oranı %19.9'du. ulaşım alt yapısının gelişmesiyle ilde kullanılan araç sayısında önemli artışlar olmuştur. Bunun önemli nedeni özellikle 1970'ten sonra gelişen turizm sektörüne yönelik köydeki üreticilerin mallarını aracısız olarak kıyıdağı pazarlara kendi olanakları ile sunmalarındır. 1970-80 yılları arasında ilde kişi başına düşen araç sayısı ülke ortalamasının üstünde yer almaktadır. 1980'de ülkede her 1000 kişiye 29 araç düşerken, Muğla'da bu sayı 38 olmuştur (Osmay, 1993:191-192).

Tarım: Tarımda makineleşmenin Muğla'da çok fazla bir artış değişikliği yaptığını söylemek zordur. Dağ ve ormanlardan geriye kalan alan sürüme çok fazla uygun değildir. 1950'lerde traktör kullanımının artması ile ancak 96.000 hektardan, 1958'de 112.000 hektara, 1970'lerde ise 140.000 hektara ulaşabilmiştir. Oysa 1949-70 döneminde Türkiye'de ekili alan %90'lık bir artış göstermiştir. Muğla'da bu dönemde tahıl üretiminde artış 1961 yılına kadar sürmüş daha sonra düşmüştür. Bunun bir sebebi iç pazarlarda sebze talebinin artması nedeniyle tarlaların sebze bahçelerine ve seralara dönüştürülmesi olmuştur. Özellikle 70'li yıllardan sonra sanayi bitkilerinin önemi artmıştır. Bu dönemde tütün, pamuk, susam vb. tarımda önemli yer tutmaktadır. Zeytincilikte 1970'lerde teknolojinin tarıma girmesiyle büyük gelişmeler olmuştur. Özellikle Milas'ta kurulan Milas Zeytincilik İstasyonu'nun çalışmaları önemlidir (Osmay, 1993:193).

Nüfus: Muğla il nüfusu 1959-85 yılları gerek kentsel nüfus gerekse kırsal nüfus önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Durağan bir nüfus yapısı gösteren Muğla kentindeki nüfus dalgalanmaları eğitim olanaklarını kente öğrenci nüfusunu çekmesini askeri nüfusun mevsimlik çalışmaya gelen tarımsal işçi nüfusunu ve Muğla'nın köylerinden göç eden nüfusun yarattığı bir olaydır Muğla'ya kendi köylerinden göç eden nüfus, iş bulmak yada kendi hesabına il kurmak amacıyla gelmektedir. Bu göç, Göktepe, Esentepe, Dokuzçam, Şenyayla, Kuzluk, gönlüce, Fadıl ve Yemişendere köylerinden almaktadır. Bunların çoğu tarım toprakları olmayan orman köyleridir. 1970'li yıllarda, Muğla Merkez doğumlular, kent nüfusunun %60.4'ünü, il içi doğumlular %26.7'sini il dışı doğumlular %12.5'ini, yurt dışı

doğumlular %0.4'ünü oluşturmaktaydı (İller Bankası, Muğla İmar Planı Raporu, 1976-77:25).

Tablo 5. Muğla İl Nüfusu

Yıllar	Kent	Kır	Toplam	Kentleşme Oranı
1950	36.135	205.505	241.640	0.14
1955	44.886	222.693	267.579	0.16
1960	53.238	246.373	299.611	0.17
1965	59.330	275.643	334.973	0.17
1970	70.592	298.180	368.776	0.19
1975	85.011	315.785	400.796	0.21
1980	100.314	337.831	438.145	0.22
1985	136.160	350.130	486.190	0.27

Kaynak: Muğla-Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1998-Ankara.

1980'den sonra kentleşme oranındaki belirgin artış Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da göze çarpmaktadır. 1980-85 döneminde net göç hızına göre Muğla'nın toplam nüfusu ve gerçekleşen göç durumu şöyledir:

Tablo 6. Muğla'da Göç Hızı

Hızı	İkametgah Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç
1985	436.787	23.742	20.684	3.058	%7
1985-90	494.575	43.712	27.714	15.998	%3.3

Muğla 1980-85 döneminde net göç hızına göre en fazla göç alan iller arasında 15. sırada yer alırken, 1985-90 döneminde 8. sıraya yükselmiştir (II. Ulusal Sosyoloji Kongresi-Toplum ve Göç, TC. Başbakanlık DİE. Sosyoloji Derneği, 1996, Mersin).

Ekonomi: Muğla'nın özellikle 1960'lı yıllardan sonra ekonomik yapısı değişmeye başlamıştır. Bankalar, Tarım Kredi Kooperatifleri bu yıllarda Muğla'da şubelerini açmışlardır. Söz konusu dönemde faaliyet gösteren sanayi, esas itibarıyla toprak işlerine dayanan kireç ocakları, kiremit, tuğla ve kireç fabrikalarıdır. Yine bir çok banka şubesi de yine bu dönemde açılmıştır.

Muğla'da büyük sanayi yatırımlarının gerçekleşmediğini, küçük üreticiliğin, esnaf zanaatkarlığın daha yaygın olduğu ekonomik çehrenin çok yavaş değiştiğini görmekteyiz. Fakat aldığı göç ve idari yönetim merkezi olarak gelişimiyle şehir dokusunun hızla güneye doğru genişlediğini görmekteyiz. Özellikle 70'li yıllardan sonra inşaat sektöründe canlılık göze çarparken

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

müteahhitlik, mühendislik gibi iş yerlerinin sayılarının artışı da gözden kaçmamaktadır.

Toplumsal ve Kentsel Yapı: 1950'lerden sonra tüm Türkiye'de oluşmaya başlayan sanayileşme hamleleri hemen akabinde kurumsallaşmayı, yeni toplumsal tabakaları ve kentsel oluşumları beraberinde getirmiştir. Türkiye'de kentleşme ile sanayileşmenin birbirine paralel bir şekilde geliştiğini gözlemlessek bile yine de sanayileşme hamlelerinin kentlere ve kentleşmeye olan etkilerinin büyük olduğunu söylememiz mümkündür. Meydana gelen tüm değişim ve gelişimler her ne kadar birbirinden farklılıklar gösterse de ortak olan tek bir gerçek vardır ki o da her yapı kendi yerleşim düzenlemelerini beraberinde getirmiştir.

Recai Güreli döneminde kent yerleşimine dönük olarak atılan ilk adımların 1936-1939 yılları arasında atıldığını görmekteyiz. Eski idari merkez, bugün adliye ve belediye binalarının bulunduğu Müştakbey Mahallesi'nde iken 1950'lerden sonra bu merkezin Cumhuriyet Meydanı'na kaydığını görmekteyiz. Bu yıllar öncesinde şehrin ileri gelenleri de bu idari merkezi çevreleyen Şeyh Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Cumhuriyet döneminde Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenler ise Saburhane Mahallesi'ne yerleşmişlerdir (Türkeş, 1973:33).

Ticari merkezin güneye kayışı idarede olduğu gibi hızlı gerçekleşmemiştir. Mevcut durumun sebebi Muğla ilinin tarihsel bir süreç içerisinde getirdikleriyle yani idari bir birim özelliğinin diğer işlevlerinden etkin olması ve özellikle ulaşım sorunu yüzünden değişim ve gelişim süreçlerini yavaş gerçekleşmesi ile açıklanabilir.

1950'li yıllardan sonra geçen süreçte kentin mekansal değişimini etkileyen üç önemli süreci vermemiz yerinde olacaktır. Buna göre;

a- Çok partili siyasal yaşama geçiş, tarım dışında çalışan nüfusun artması, kentleşmenin hızlanması gibi ekonomik ve sosyal gelişmelere koşut olarak Çalışma Bakanlığı ve SSK kurulmuş ve 195'li yıllardan itibaren işçilere kurulacak konut kooperatiflerine kredi verilmeye başlanmış, bu ise yapı kooperatifçiliğini özendirmiştir. Türkiye Emlak Kredi Bankası, kooperatifler kurarak konut yaptırmak isteyenlere kredi vermek suretiyle onları desteklemiştir. 1953 ve 6188 sayılı yasa da kooperatiflerin gerçek kişiler gibi belediye arsa yardımlarından yararlanmalarını sağlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Muğla'da Öğretmen Evleri, Emniyetçiler Kooperatifi ve İmar Bakanlığı Blokları gibi konut kooperatifleri kurulmuştur.

b- 1961'de İller Bankası tarafından Muğla kentinin imar planı yapılmış ve 60'larda uygulamaya geçirilmiştir. Böylece kentin Aydın-Marmaris şosesi güneyinde bulunan araziler parsellenmeye başlanmıştır. Planlı dönemde kentin su kaynaklarının kent su şebekesine bağlanması ve kent çevresinde bu su ile sulanan bahçelerin kurumaya bırakılması parselleme ve satış işlemlerini hızlandırmıştır.

c- bu yeni yapı alanlarında önce tek katlı yapılara imar müsaadesi verilirken 60'lardan sonra çok katlı binaların yapımına izin verilmiş ve bireysel mülk sahipleri kat mülkiyeti karşılığında evlerini müteahhit firma ve şahıslar aracılığıyla satmışlardır. Kat mülkiyeti yasası ile pekiştirilen bu süreç, orta sınıfların kent içinde artan arsa değerlerini bölüşerek ödemelerine olanak sağlamış ve Muğla'da kentin kuzeyinden güneyine doğru gelişen yer değiştirmeyi hızlandırmıştır.

Ayrıca kentte belirlenmiş üç gecekondu önleme bölgesi daha vardır. Bunların ilk ikisi kuzeyde Aydın yoluna dik geçen Sekibaşı Caddesi'nin kuzeyinde, Karamehmet Mahallesiindedir. Üçüncü gecekondu önleme bölgesi toplu konut yapımına ayrılmış ve tüm alan kooperatiflere dağıtılmıştır. Bu bölgede 41 Evler, 112 Evler gibi konut siteleri bulunmaktadır (Osmay, 1993:229). Muğla'nın 1985'e kadar aşırı bir göç almaması da çok önemli bir etken olsa da, asıl olarak kooperatifçiliğin çok yaygın bir şekilde görülmesi, belediyelerin bu konudaki dikkatli ve planlı çalışmaları gelişi güzel yapılaşmayı engelleyerek Muğla kent gelişimine düzenli bir yön vermiştir.

Bir diğer değinilmesi gereken nokta ise eski kente zarar vermeden, eski yerleşmelerin yıkılıp apartmanlaşması şeklinde değil de yeni yerleşme alanlarının açılması şeklinde gelişen bir kent çizgisi görülmektedir. Bu durum kentin tarihi özelliklerini kaybetmeden tarihle iç içe modern bir kent yaşamı açısından örnek bir durum yaratmıştır.

Muğla Kent Dokusunu Koruma Çabaları: Kentin eski kesimlerinde ulaşım, alt yapı, servis ve hizmetler ve genellikle yaşam koşulları yeni kesimlerde sağlanan standartların gerisinde kalacak ve bir ölçüde sorun alanlarına dönüşecektir. Ancak, Muğla ölçeğinde, yapılar mülk sakinleri tarafından kullanılmaya ve bakılmaya devam etmiş, işlevlerini sürdürmüş ve alan kentin önemli bir konut alanı, ticari ve idari merkezi niteliğini sürdürmüştür. 1950'li yıllarda hazırlanan imar planı, eski kesimlerin yol düzeninde önerdiği değişiklikler uygulanmamıştır. 1970'li yıllarda, ülke düzeyinde sit alanlarının ve korunacak yapıların tanımlanması çalışmaları kapsamında Muğla'da da mevcut sit alanı tanımlanmıştır. Bunu izleyen yıllarda, koruma imar planı hazırlanmış, kentsel sit alanı içinde farklı bölgeler, yeni yapılaşma ve onarım koşulları belirlenmiş, ulaşım sistemi düzenlenmiştir. Belediye, kentsel sit alanı içinde gerek tescilli evlerin onarımlarını, gerekse yeni yapıların projelerini onaylama ve uygulamalarını denetleme görevini yüklenmiştir. Aynı yıllarda, Saburhane Meydanı düzenlenmiş, Şaraphane binası kamulaştırılarak onarılmış ve kafeterya işlevi verilmiştir. Ayrıca 1985'te, Konakaltı semtindeki tarihi han ve çevresinin düzenlenmesi çabalarına geçilmiş, doku içinde bir evin müze, bir diğerinin yaşlılar evi olarak onarılması yönünde çaba gösterilmiştir. (Ekinci, 1985:39-49, 99-107).

Tarihi çevreleri sorun alanları olarak görüp, modernliğin önünde engel olarak düşünen ve yıkımlarla kısa yoldan sorunu halletmeyi iş bilen zihniyetin

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

iş başında olduğu kentlerde insanlar, bugün birbirlerine uzak, yabancı yaşarken; tarihi, yeniliklerle yeniden yaratan zihniyet, insanları tarihe yakın olarak bugüne daha dost taşımaktadır. Muğla bu olumsuzluğu yaşamayan şanslı kentlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Endüstri Devrimi ile birlikte kırsal yaşamın yavaş yavaş azaldığını, kentsel yaşamın ön plan çıkması sonucunda kent, insanın hayatının en önemli fiziki ürünü ve insan hayatını yönlendiren en önemli yapı haline gelmiştir. Batı kentlerinde kent ve kente dönük yapılanmaların 19. yüzyılda başlayarak günümüze kadar bu sürecin sürdüğünü görmekteyiz.

Özellikle II. Dünya Savaşından sonra tarımsal ekonomiye önem veren ekonomilerin yavaş yavaş sanayileşmeye doğru yöneldiklerini görmekteyiz. Bu süreç beraberinde hızlı bir kentleşme hamlesinin ve sürecinin içine girilmesine sebep olmuştur. Tarımsal alanda makineleşmeyle birlikte kitlesel anlamda nüfus hareketlerinin gerçekleştiği kentler demografik bir takım niteliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve beraberinde bir takım sorunları doğurmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası liberalizasyon sürecinin içinde kendisini bulan ülkemizde de benzer bir şekilde makineleşme ve sanayileşme hareketleriyle birlikte kırsal kesimde meydana gelen işsizlik ve işsiz kitleler kente doğru bir hareketin başlamasını sağlayarak beraberinde diğer az gelişmiş ülkelerde de karşılaşılan problemlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Kültürel ve sosyal alanda bir aynılığın bulunmadığı ülkemizde bu kitlesel hareketler beraberinde kent dokusuna ait olan bir takım çatışmaları ve gerilimleri ortaya çıkarmıştır.

Değinilen bu konulardan yola çıkarak Muğla'nın genel bir değerlendirmesini yapacak olursak 1960-70'lere kadar özellikle ulaşımdan kaynaklanan engellerden dolayı büyük ölçüde içe kapanık bir ekonomik yapıya sahip olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Tarım işletmelerinin sahip oldukları toprakların, çok büyük parçalara bölünmeden, büyük bir kısmının orta büyüklükte ve dengeli dağılımı nüfusun önemli çoğunluğuna tarımdan gelir sağlamayı kolaylaştırmıştır. Özellikle yine ulaşım alanındaki yenilik ve gerekli alt yapısal hazırlıkların artmasıyla birlikte bölgedeki turizm alanlarının hareketlenmesi bölgenin ekonomik anlamda gelişimine önemli bir katkıda bulunmuştur. Yine 1992 yılında kurulan, bölgeye öğrenci nüfusu açısından ve kentsel faaliyetlerin çeşitlilik ve canlılık kazanmasında önemli bir katkı sağlayan üniversitenin varlığı da yine bu belirtilen gelişime katkısı büyük olmuştur.

Bölgedeki gecekondü önleme bölgelerinin düzensiz yapılanmaların önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra bölgedeki kooperatifçilik anlayışının oturmuş olması bu düzensiz kentleşmeyi önlemeye dönük politikaları desteklediğini de belirtmemiz yerinde olacaktır.

Bölgede belirtmiş olduğumuz sebeplerden dolayı hızlı dönüşümlerin yaşanmaması ve yine bölgenin kendine has yerleşim alanı özellikleri sebebiyle

Nasır NİRAY

kontrollü ve planlı çizgisinde ilerlenmesine dönük olarak kolaylıkları beraberinde getirmiş ve Muğla belirtilen özellikleri sebebiyle ülkemizin kentsel dokuların korunması ve yine geleneksel ile modern çizgilerin bir arada varlıklarını devam ettirmesi bakımından ülkemizde örnek kabul edilebilecek bir potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

- AKTÜRE, Sevgi, *19.Yüzyılda Muğla, Tarih İçinde Muğla*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993
- BAKIRER, Ömür, *Ortaçağda Muğla, Tarih İçinde Muğla*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993
- BEAN, GEORGE, “Turkey Beyond The Meander
- BEGEL, Egon. Ernest, “Kentlerin Doğuşu”, *Cogito-Kent ve Kültür.*, Sayı:8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996
- BOOCHİN, Murray, *Kentsiz Kentleşme*, Ayrıntı Kitabevi, İstanbul, 1999
- BUMİN, Kürşat, *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayınları, İstanbul, 1998
- ÇELEBİ, Evliya, *Seyahatname*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985
- DİE, Muğla Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Ankara, 1998
- DİE, Nüfus Verileri, Ankara, 1996
- EKİNCİ, Oktay, *Yaşayan Muğla, Numune Mücellithanesi*, İstanbul, 1985
- ERDER, Sema, “Kökene Dayanan Dayanışma İlkeleri ve Kentte Ortak Yaşama”, *Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1998
- ERKUT, Gülden, *Kentleşme Sürecinin Sosyolojik Boyutu, Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 1991
- GİMPEL, Jean, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, Tübitak, Ankara, 1997
- GORDON, Child, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1996
- HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, Remzi Yayınları, İstanbul, 1991
- İÇDUYGU, Ahmet-SİRKECİ, İ, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, TC İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998
- KARTAL, Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentlileşme*, Adım Yayınları, Ankara, 1992
- KARTAL, Kemal, *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE, Ankara, 1978

Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği

- KELEŞ, Ruşen, “1951-60 Yıllarında Kent Araştırmaları”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara, 1986
- KELEŞ, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996
- MOORE, Barrington, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Kökenleri*, V Yayınları, Ankara, 1989
- OSMAY, Sevin, “1923’ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü”, *75 Yılda Değişen Kent ve Uygarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998
- OSMAY, Sevin, “1950-87 Döneminde Muğla Kenti”, *Tarih İçinde Muğla*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993
- PIRENNE, Henri, *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- SENCER, Yakut, *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1979
- SÖZEN, Metin-TANYELİ Uğur, *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992
- TANERİ, Ergün, *Şehircilik Konuları*, İ.D.M.M.A Mimarlık Bölümü Yayınları, İstanbul, 1978
- TEKELİ, İlhan, “Cumhuriyet Döneminde Muğla”, *Tarih İçinde Muğla*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993
- TEKELİ, İlhan, “Türkiye’de 19. Yüzyıl Ortalarından 1930’a Kadar Kentsel Araştırmanın Gelişimi”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara, 1986
- TEKELİ, İlhan, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, *75 Yılda Değişen Kent ve Uygarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998
- TÜRKEŞ, Ünal, *Kurtuluş Savaşında Muğla*, Yelken Matbaası, Muğla, 1973.